

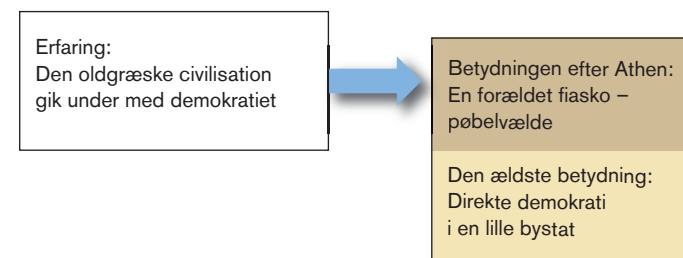
OPLYSNINGS- TIDEN: DEMOKRATIET GENOPFINDES

I to årtusinder efter dets undergang i Athen blev demokrati opfattet som en uattraktiv og endda skræmmende styreform. Demokrati betød pøbelvælde; ofte inspireret af antikkens kritikere blev demokratiet betragtet som en styreform, der gav alt for stor magt til de lovløse folkemasser.

Demokrati var i så høj grad blevet et skældsord, at man, da man fra slutningen af middelalderen begyndte at tale om styreformer, der delte magten mellem flere, og som var rettet mod flertallets vel, i stedet kaldte dem „republikker“.

Men republikker, mente man, krævede som i Athen, at der ikke var for stor ulighed mellem borgerne. Fordi europæere i løbet af 1700-tallet oplevede en stigende velstand og samtidig voksende formueskel, kunne den danske statskundskabsprofessor Jens Schelderup Sneedorff (1724-64) i 1757 slå fast, at republikkerne en efter en ville forsvinde. I stedet ville træde samtidens fremtrædende styreform: enevælden, hvor al magt samledes hos kongen. Republikkerne – for slet ikke at tale om demokratiet – var historie.

Fig. 5: Demokratibegrebets betydningslag:

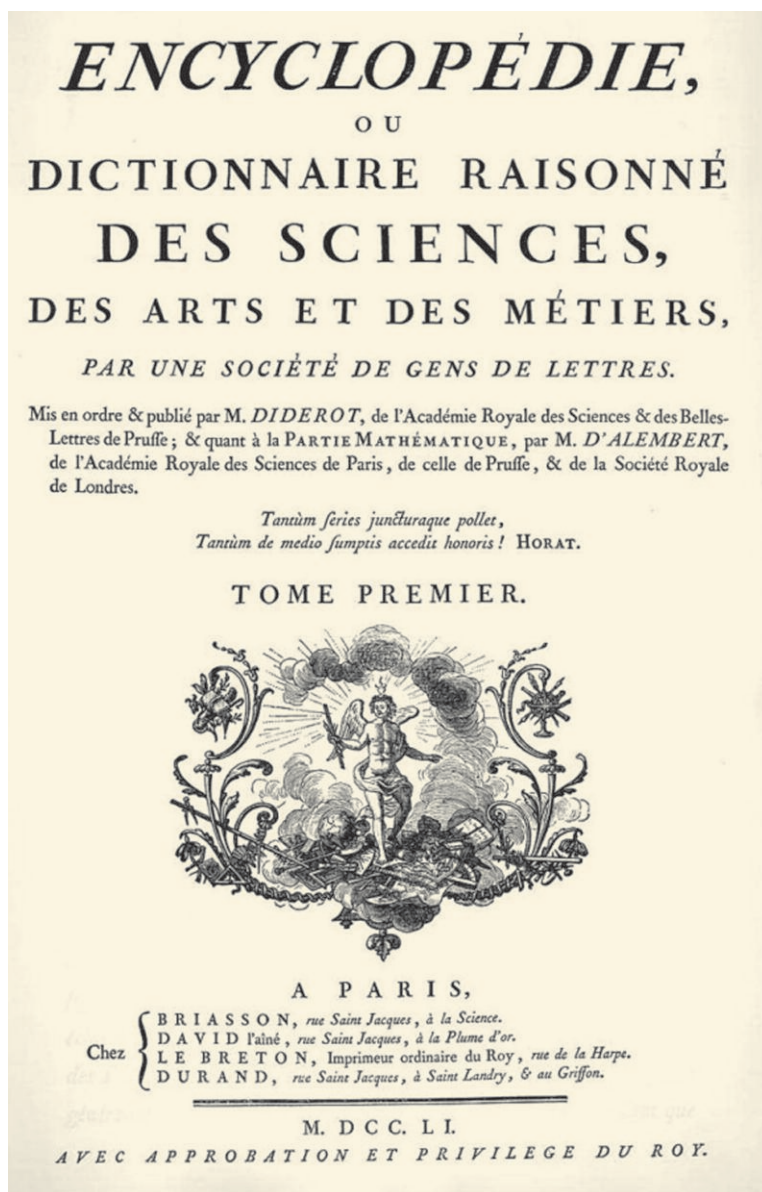
Den verden, som Sneedorff erfarede omkring sig, var på mange områder meget anderledes end den antikke. I stedet for bystaten var *territorialstaten* blevet den grundlæggende samfundsenhed, og moderne professionelle hære var garanter for kongens magt, som ofte retfærdiggjordes med henvisning til Guds vilje, ikke borgernes.

Opgave:

Enevælden kan ses som et forstadie til vor tids moderne statsmagt, der blev grundlagt allerede ved Den Westfalske Fred i 1648. Hvilke historiske erfaringer kan begrunde, at man i 1600- og 1700-tallet kunne opfatte en stærk og undertrykkende stat som et historisk fremskridt?

Forventning om fremskridt

Et af 1700-tallets – *oplysningstidens* – kendetegn var optimisme og fremskridtstro, men også nye politiske forestillinger, der kom på kant med kongernes uindskrænkede magt. Den engelske adelsmand Shaftesbury (1671-1713) udtrykte optimismen og den politiske kritik tydeligt allerede i 1706, hvor han talte om „et vældigt

lys“, der bredte sig over verden, især over „de to frie nationer“ England og Holland. De to frie nationer, som Shaftesbury henviste til, var begge modsat næsten hele Europa kendetegnet ved, at statens magt var begrænset og fordelt på flere hænder. Forestillingerne om indskrænkning og deling af statens magt var blevet formuleret af Shaftesburys følgesvend, filosofen John Locke (1632-1704). Locke gik endda så langt som til at argumentere for borgernes ret til at gøre oprør mod en regent, der krænkede deres *rettigheder*. Lockes forestillinger var banebrydende i enevældens Europa, og de fik en indflydelse på 1700-tallets oplysningsfilosoffer og politiske udvikling, som vanskeligt kan overvurderes. I 1748 argumenterede den franske filosof Charles de Montesquieu (1689-1755) for yderligere deling af magten i en lovgivende, udøvende og dømmende instans, og han kaldte en kongemagt, der ikke er begrænset af love, for et despoti (dvs. et diktatur). I 1762 gjorde en anden fransk oplysningsfilosof, Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), sig til talsmand for noget, der kunne minde om demokratiet i Athen, idet han mente, at „almenviljen“ – de fælles interesser – skulle regere. Magten tilhørte i sidste instans folket.

Med begrebshistorikeren Kosellecks ord løsrev menneskers forventninger til fremtiden sig fra deres erfaringer fra fortiden. Det blev muligt at forestille sig en fremtid, der var helt anderledes end den fortid, som man selv og tidligere generationer havde oplevet. Menneskene kunne tage såvel deres egen som deres fælles skæbne i egne hænder og med fornuften gøre verden til et bedre sted; man var ikke længere bare historieskabt, men også potentielt historieskabende. Især to begivenheder udtrykte det mere end nogen andre: Den amerikanske og den franske revolution.

Trykte medier som bøger, tidsskrifter og aviser spillede en hovedrolle for udbredelsen af oplysningstidens nye politiske forestillinger. Her er det forside på Diderot og D'Alemberts Encyclopédie (1751-1780).

Guillotininen har gjort sit arbejde, og Ludvig 16.s hoved holdes frem som bevis. Paris 21. januar 1793. Tegning af C. Monnet.

Demokratiske revolutioner

Den 21. januar 1793 blev den franske kong Ludvig 16.s afhuggede hoved til stor jubel holdt op for de forsamlede folkemasser på Revolutionspladsen i Paris. Forud var gået nogle få år med dramatiske politiske omvæltninger og mange år med økonomiske og kulturelle forandringer, der foreløbigt kulminerede med regentparrets guillotinerings.

Revolutionen i Frankrig rystede grundlæggende samtidens politiske forestillinger og gjorde demokratiet til et attraktivt begreb for nogle, men også et med fornyet styrke afskrækkende begreb for andre.

Skal man forstå revolutionen og den betydning, som den fik for demokratibegrebet, må man både se den i lyset af lokale franske forhold, men også af den internationale udvikling.

Den amerikanske revolution

En helt afgørende erfaring, der kunne skabe forventninger om forandring i Frankrig, var 13 nordamerikanske koloniers løsrivelse fra den engelske kongemagt i 1776. I England, som Shaftesbury og mange andre oplysningsfilosoffer beundrede, havde de velhavende borgere ganske vist politisk indflydelse gennem parlamentet, men indbyggerne i kolonierne var i høj grad henvist til at rette sig efter kongemagtens diktater, herunder kravet om at betale skat. Under slagordet „*No taxation without representation*“ (ingen beskatning uden repræsentation) gjorde kolonisterne oprør. Den 4. juli 1776 erklærede de deres uafhængighed som selvstændige stater, og allerede 12. juni samme år havde staten Virginia som den første offentliggjort sin egen forfatning. Virginias forfatning, den første moderne grundlov, opregnede en række menneske- og borgerrettigheder, som regeringen havde til opgave at beskytte.

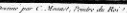
Lederne i den amerikanske uafhængighedskamp talte bevidst ikke om at indføre demokrati, som de stadig betragtede med ubehag. I stedet var deres mål at skabe en republik, som klart adskilte sig fra Athens „rene demokrati“. James Madison (1751-1836), en af USA's såkaldte *Founding Fathers*, der skrev den amerikanske forfatning, argumenterede for, at det bedste styre i modsætning til den athenske *polis* måtte bygge på en meget stor stat med en stor og alsidig befolkning, der ikke regerede direkte. Demokratiets problem med særinteresser, der kom i vejen for det fælles bedste, kunne løses ved, at der i den store og mangfoldige befolkning ikke var nogen enkeltgruppe, der i sig selv havde flertal. Ved at erstatte folkeforsamlingen med jævnlige valg af politiske repræsentanter ville borgernes synspunkter bliver prøvet og afklaret, og sandsynligheden talte ifølge Madison for, at de valgte bedre end den brede befolkning ville være i stand til at indse og arbejde for samfundets bedste.

Den franske revolution

Den amerikanske revolution blev analyseret og romantiseret i hundredvis af bøger og pamfletter i Europa og ramte især Frankrig som en chokbølge. Den ramte et fransk enevældesamfund, der især på grund af deltagelse i kolonikrigene mod England (mere *mod rivalen England end for kolonisternes krav*) var på randen af statsbankerot. Ludvig 16. havde i 1789 indkaldt repræsentanter for Frankrigs traditionelle stænder (samfundsgrupper), gejstligheden, adelen og borgerskabet for at godkende en økonomisk reform. Borgerne, det store flertal, krævede én stemme per person, hvilket blankt blev afvist af kongen og flertallet i de andre stænder. Det førte til, at borgerskabet den 17. juni udråbte sig selv til *nationalforsamling*, dvs. repræsentanter for hele den franske nation. I løbet af de næste måneder gik det stærkt; 14. juli stormede en folkemængde statsfængslet Bastillen, nationalforsamlingen ophævede gejstlighedens og adelens gamle særrettigheder, og den 26. august blev revolutionens ideologiske fundament, *Menneskerettighedserklæringen*, vedtaget. I løbet af de næste få år fortsatte og forstærkedes de revolutionære forandringer. Først blev kongens magt indskrænket med en forfatning, og Frankrig gik i krig mod Østrig og Preussen for at sprede revolutionen til hele Europa. I 1792 fik de mere radikale jakobinere magten, som afskaffede kongedømmet helt og udråbte den franske republik. Demokratiet blev aldrig ført helt ud i livet, idet jakobinernes leder, Maximilien Robespierre (1748-94), erklærede undtagelsestilstand for at beskytte revolutionen mod „indre fjender“. Jakobinernes styre var under pres fra både fjendtlige magter i udlandet og politiske modstandere i Frankrig, og løsningen blev *Terrorre-*

Den franske adelsmand Marquis de La Fayette (1757-1834) er et meget konkret eksempel på forbindelsen mellem revolutionerne i Amerika og Frankrig. La Fayette deltog begejstret i den amerikanske uafhængighedskrig og blev senere en central aktør i Den franske revolution, hvor han blandt andet var med til at skrive Menneskerettighedserklæringen. Anonym maler, 18. årh. © The Granger Collection/POLFOTO.

Paris chez l'auteur Rue S. Meneve
n° 40. Hôtel de Beauvillars H. 325.

Cette Salle a été construite par M. Paris, Chevalier de

L'Ordre du Roi, Dessinateur ordinaire du Cabinet de sa Majesté

de cher M. Ponce Graveson.
Rue S. Hyacinthe. 'H.' 10

www.natmus.dk